

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ ІВАНА ДРАЧА «В МІКРОФОН КРИНИЦІ»

Іванишин Наталія Ярославівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
nata_ivanyshyn@ukr.net
orcid.org/0000-0003-1835-0466

Мета. Метою статті є здійснення комплексного лінгвостилістичного аналізу поетичного тексту Івана Драча «В мікрофон криниці» (збірка «Теліжинці») шляхом характеристики ключових одиниць різних рівнів, що беруть участь у текстотворенні; дослідження концептосфери тексту, окреслення ролі мікро- та макрообразів у формуванні художнього цілого, виявленні прихованих пластів інформації, що сприяють адекватному декодуванню та реєстрації поезії.

Методи. У роботі використано такі методи лінгвістичного аналізу: інформаційно-семантичний (з його допомогою окреслено смислоформування в тексті за посередництвом наявної в ньому інформації), концептуальний (досліджено роль концептів у формуванні художнього цілого), структурно-фрагментарного опису (виділено окремі текстові сегменти та здійснено їх аналіз), лінгвопоетичної інтерпретації (декодування змісту тексту шляхом виявлення системно-семантичних відношень різнорівневих мовних одиниць), асоціативного поля (виявлення та інтерпретація асоціативних зв'язків між словами), контекстний та інтертекстуальний (експлікація функціонування мовних знаків культури в горизонтальному та вертикальному контекстах української словесності).

Результати. Глибинний аналіз ключових мовних одиниць різних рівнів сприяв розкриттю образно-поетичного світу художнього дискурсу Івана Драча. Особливу увагу приділено детальному аналізу назви – сильній позиції тексту, що проспектує розгортання теми у визначеному автором руслі. Сегментування тексту дало можливість простежити рух інформації в ньому; виявити тісне переплетення й паралельне існування казкового й реального дискурсів; детально проаналізувати окремі мовні засоби різних рівнів та їх роль у забезпеченні когезії й когерентності як на рівні окремих фрагментів, так і художнього цілого загалом.

Висновки. Детальний аналіз різнорівневих мовних засобів сприяв розкриттю образно-художнього світу поетичного тексту Івана Драча, виявленню латентних смислів, закодованих у його структурі.

Ключові слова: етноконцепт, текст, дискурс, символ, імпліцитність, латентний, експлікація, мікрообраз, макрообраз.

LINGUISTIC AND STYLISTIC INTERPRETATION OF IVAN DRACH'S POETIC TEXT “INTO THE MICROPHONE OF THE WELL”

Ivanyshyn Nataliia Yaroslavivna,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Ukrainian Language
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
nata_ivanyshyn@ukr.net
orcid.org/0000-0003-1835-0466

Purpose. The purpose of the article is implementation of complex linguistic analysis of Ivan Drach's poetic text “Into the microphone of the well”. The key units of the various linguistic levels involved in processes of text-making are described; the conceptual sphere of the text is investigated, the role of micro-images and macro-images in the formation of the text as a whole is explored, the identification of implicit information which can contribute to the correct decoding and reception of poetry are outlined.

Methods. The following methods of linguistic analysis are used in the work: information-semantic (helps to identify the main meanings), conceptual (helps to investigate the role of various concepts in the forming of the text), structural-fragmentary description (can separate text segments and perform their analysis), linguistic and poetic interpretation (decoding of text content by revealing system-semantic relations of different linguistic units), associative field (detection and interpretation of associative relations between words), contextual and intertextual (explication of the functioning of cultural linguistic signs in horizontal and vertical contexts of Ukrainian literature).

Results. In-depth analysis of key linguistic units at different levels contributed to the discovery of the poetic world of Ivan Drach's artistic discourse. Particular attention is given to the title – the strong position of the text that predicts the theme's unfolding. The segmentation of the text made possible to trace the movement of information in it; to analyze in details the individual linguistic means at different levels and their role in ensuring cohesion and coherence, both at the level of separate fragments and the whole text.

Conclusions. A detailed analysis of different levels of linguistic means contributed to the discovery of the artistic world of Ivan Drach's poetic text, to the identification of latent meanings encoded in its structure.

Key words: ethno-concept, text, discourse, symbol, implicit, latent, explication, micro-image, macro-image.

1. Вступ

Художній текст – багатовимірною структурою, яка вимагає для адекватної інтерпретації глибокого аналізу та розуміння ключових принципів його створення. Лінгвостилістичний аналіз поетичного тексту ускладнюється ще й тим, що для останнього характерні підвищена емоційність та образність, насиченість стилістичними фігурами й тропами, множинність переносних значень, що ускладнюють рецепцію та дають широкі можливості для політрактування.

Поетичний текст та його аналіз неодноразово ставали предметом спеціального лінгвістичного дослідження (М. Голянич, І. Кочан, Р. Стефурак), однак цікаво було б простежити способи реалізації авторського задуму на матеріалі конкретної поезії. Саме тому метою статті є здійснення комплексної лінгвостилістичної характеристики поетичного тексту Івана Драча «В мікрофон криниці». Мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати добір різнорівневих мовних елементів відповідно до авторського задуму; 2) виявити концептопростір тексту, систему макро- та мікрообразів.

Виходячи з твердження, що «фонетичні, граматичні, лексичні та інші явища в поетичній мові набувають виразності, естетичної значимості» (Голянич, 2012: 259), спробуємо здійснити різнорівневий аналіз тексту І. Драча. У статті керуватимемося такими методами лінгвістичного аналізу: інформаційно-смысловим, концептуальним, структурно-фрагментарного опису, лінгвопоетичної інтерпретації, асоціативного поля, контекстуальним та інтертекстуальним (Голянич, 2012: 200–203). Оскільки поезія «В мікрофон криниці» доволі значна за обсягом, повністю наводити її не будемо.

2. Заголовок – відправна точка для аналізу тексту

Іван Драч – поет-шістдесятник, для творчості якого характерні ускладнена метафоричність, асоціативність письма, самобутня образність, емоційна насиченість та наявність сюжетної бази навіть у ліричних текстах. Задекларована поезія належить до збірки «Теліжинці», є її художньою окрасою.

Розпочнемо аналіз із назви – сильної позиції будь-якого тексту, яка водночас є вузлом зчеплення його семантичної структури; ключовим словом, що пронизує художнє ціле, водночас скріплюючи його та концентруючи увагу реципієнта на «інформаційному ядрі повідомлення» (Кочан, 2008: 58). Так, назва поезії «В мікрофон криниці» є своєрідним ключем до дешифрування тексту, адже в ній закодовані передтекстові знання про весь твір. «Криниця» і «мікрофон» – перші чуттєві образи, з якими стикається адресат. Якщо номінація «криниця» є доволі частотною в поетичному мовленні, здатною викликати ряд асоціацій, то «мікрофон» – лексема, що належить до професійної лексики, а тому не може претендувати на художність зображуваного. Використання прийменника *в* мало б означати спрямованість дії, однак у наведеному контексті дія як така відсутня взагалі, тому спостерігаємо порушення валентності: сполучення «*в мікрофон*» не передбачає актанта «криниці». Метафоричний образ криниці, яка асоціюється в авторській уяві з мікрофоном, здатним ретранслювати певну інформацію, є одним із ключових поетичних символів тексту. Цей мікрообраз є своєрідною відправною точкою для розгортання художнього цілого, довкола нього об'єднуються інші мікрообрази і тільки в комплексі вони здатні репрезентувати закладену автором інформацію. Вже в заголовку спостерігаємо кодування повідомлення: побудований за принципом поєднання несполученого, він спрямовує вектор рецепції поетичного тексту в казковий дискурс, тобто прогнозує окремі вкраплення або й нагромадження казково-фантастичних елементів.

3. Сегментування поетичного тексту

Для детального аналізу спробуємо просегментувати поетичний текст Івана Драча «В мікрофон криниці». На наш погляд, поезію можна поділити на 6 частин, які умовно можна назвати так: 1. *Параска по воду йде*. 2. *Криниця, що з'єднує з морем*. 3. *Розмова з сином*. 4. *Розмова з онуком*. 5. *Голос матері з відра*. 6. *Материнська віра*.

У тексті поезії простежується ряд лексичних домінант: *вечір, криниця, відро, вода, коромисло, зорі*, – які водночас виступають мікрообразами і дозволяють сприймати текст концептуально. Викристалізовується у творі й макрообраз України-Батьківщини, зреалізований одразу ж у двох іпостасях (жінки-матері, що чекає сина і шукає будь-яких каналів комунікації з ним, і рідної землі). Підтвердженням такого трактування є й використання автором концепту *криниця*, який в українській етнокulturі співвідноситься з розлукою, вірністю, батьківщиною, духовністю (Жайворок, 2006: 315).

Поезія має сюжет, а відправною точкою для його розгортання є мікрообраз «*вечір*», який сприяє виникненню безлічі асоціацій. Так, на знаковому рівні окреслена номінація є символом втоми від життя, старості, що підкріплюється контекстом (автор використовує епітет «*старенька Парасочка*»). Проте цілком імовірна й інша інтерпретація наведеної лексеми: в українському фольклорі семантика «*вечора*» реалізується крізь призму казкового дискурсу, адже це час, коли всі засинають (*Ввечері, коли село засинає, Параска по воду йде...*), коли творяться різні дива (Параска вірить, що син, який знаходиться за мільйони кілометрів на атомному човні, якимось чином почує материн голос і навіть зможе відповісти). Вживання дієслів «*засинає*» і «*йде*» у теперішньому часі створює ілюзію присутності читача в час дії, своєрідної «причетності» до подій, що відбуваються. Прикметно, що всі дієслова в аналізованому тексті вжиті у формах теперішнього і минулого часу. Такий спосіб викладу, з одного боку, сприяє динамічності зображуваних подій, з іншого ж – акцентує увагу на своєрідній статистиці, позачасовості комунікації між матір'ю і сином.

У тексті присутній також семантично місткий образ «*вода*», що на українському мовному ґрунті набуває ознак етноконцепту, адже є опоетизованим у народній творчості й трактується як символ змін, плину часу, мудрості, що генетично пов'язує покоління, передає важливу інформацію.

Наступні рядки демонструють використання автором словотвірної конотації, базованої на демінутивних суфіксах *-еньк-, -очк-* (*Старенька легенька Парасочка / В глибоку криницю відро занурює / І каже в криницю як*

в старий мікрофон). Можемо з упевненістю стверджувати, що ці засоби виконують у тексті образотворчу функцію, адже сприяють створенню в уяві реципієнта цілісного емоційно-експресивного образу вже не молодой, але жвавої, меткої жінки. Важливу роль у цьому контексті відіграє й епітет «глибока». Незважаючи на стилістичну нейтральність аналізованого прикметника, в поетичному тексті Івана Драча він обростає додатковими смисловими нашаруваннями і може трактуватися як поетична гіпербола, адже криниця глибока настільки, що через неї є прямий вихід до океану.

Звернімо увагу й на те, що аналізовані вище концепти «криниця» й «мікрофон» у представленому сегменті поєднані не так, як у назві: якщо в заголовку криниця є мікрофоном, то у тексті вона як мікрофон. Таке двояке використання слів-образів продукує й різновекторну інтерпретацію: метафоричне або порівняльне значення відповідає паралельному існуванню у вірші двох світів — реального й міфологічного. Увага реципієнта фокусується й на словосполученні «старий мікрофон»: ні в автора, ні в адресата нема впевненості, що цей засіб комунікації працює коректно.

Наступний сегмент, якому ми дали умовну назву «Криниця, що з'єднує з морем», виконує роль вставленої конструкції, яка перериває хід подій, однак є важливою для розуміння механізму комунікації між Параскою та сином. Вимальовується домінуючий смисловий ланцюжок *мати – криниця-мікрофон – море – атомний човен – син*, – який логічно впорядковує несполучені на перший погляд речі й формує завершений топік.

Спорідненість із казковим дискурсом демонструє рядок *А море за мільйон кілометрів* (порівняймо у казках: за тридев'ять земель). Прикметно, що автор використовує лексеми «море» й «океан» як тотожні, взаємозамінні поняття, адже маємо народнопоетичне «море-окіян», що асоціюється з великою відстанню, символізує життя й смерть, зближується з небом (Жайворок, 2006: 414). Цей сегмент реалізує ефект ошуканого очікування, тобто порушення суб'єктивної перспективи, створеної адресатом в процесі розгортання художнього цілого: після цілковито «казкового» вступу реципієнт готовий до викладу матеріалу певного характеру, однак маємо оповідь про реальні події з життя сільської жінки. Використання гіперболи «А море за мільйон кілометрів», окрім актуалізації казкового дискурсу, вмотивовано інтенцією автора наголосити на розлуці моряка з Україною та матір'ю, показавши водночас, що відстань не є перешкодою для справжньої любові.

Наступні рядки *А в морі на атомному човні / Парасчин Петро капітаном приходиться* ще більшою мірою увиразнюють авторський задум та підкреслюють казково-міфологічний характер поетичного тексту. Так, номінація «атомний човен» є професіоналізмом, який, однак, у другій половині ХХ століття трактувався і як неологізм, лексема ж «приходиться» у словнику трактується як розмовна форма. Таке контрастне використання в одному рядку модерної професійної та розмовної лексики призводить до формування художнього ефекту присутності в образно-поетичній структурі тексту двох світів – реального та казкового. Прикметно, що інших художніх засобів у цих рядках нема, оскільки навіть наявні здатні імплікувати у поетичному тексті ряд прихованих смислів: предмети та явища, що є фактами науково-технічного прогресу (*атомний човен*), контрастують у тексті з найважливішими світовідчуттями звичайної сільської жінки, яка у ХХ столітті продовжує вірити в чудеса. Казковий дискурс актуалізується і в наступних рядках тексту: *І каже в криницю як в старий мікрофон, І каже Параска в криницю синові, Каже мати синові у відро*, адже триразове повторення дії (*каже*), характерне насамперед для казок та фольклору, здатне викликати позатекстові здогадки, різноманітні асоціації. Так, в українській етнокulturі число три «відіграє значну міфічну, містичну й магичну роль» (Жайворок, 2006: 604): *три криниченьки, три дівчиноньки, три брати, три дороги тощо*.

Контроверсійним для трактування є і образ «криниці, спарованої з океаном», який інтерпретуємо насамперед як символ злитості міфічного і реального часу. Іншими словами, можна стверджувати про невіддільність міфу, казки і реальності, що переплелися в тексті Івана Драча, оскільки у світовій культурі вода символізує час.

Наступний сегмент – «Розмова з сином» – є насправді монологічним мовленням Параски, яке повною мірою відображає реалії сільського життя: вічна заклопотаність, важка праця, постійна нестача часу, звідси — уривчастість повідомлень, певна напруженість, бажання за допомогою кількох слів передати максимум інформації. Ця розповідь характеризується певними особливостями. Так, метафора «запарилась» (*Запарилась коло дітей та буряків*) кваліфікується як така, що належить насамперед до розмовного мовлення, тобто є маркером зниженого стилю. У тексті поезії лексеми «діти» й «буряки» стоять поруч, тобто висновується логічна імплікація, яка сигналізує про метушливість життя, невміння розставити пріоритети, виділити основне та другорядне. Наступний рядок (*Директор наказував і просив*) містить два взаємовиключних дієслова, які, однак, не є несполучуваними в контексті сільського життя, адже директор – шанована людина, з рішеннями якої не прийнято сперечатися чи ставити їх під сумнів, тож у монологічному мовленні й прохоплюється «наказував». Одразу ж спохопившись, Параска уточнює: «просив». Для мовлення фольклорних творів таке поєднання протилежних за значенням слів є швидше традицією, ніж дивиною, що знову ж таки сигналізує про фольклорне, казково-міфологічне підґрунтя вірша. Акцентуємо: у монологі Параски, на відміну від початку поезії, дієслова вжито у формі минулого часу, чим цілком обґрунтовано руйнується ілюзія присутності на місці події, адже у цьому сегменті йдеться про те, що відбувалося раніше, читач же ілюзорно присутній на місці події під час розмови Параски з сином.

Віртуальну розмову перериває онук, про якого відомо лише те, що він «засвітив із kabini зубами», тобто поблажливо-глузливо оцінює бабину наївність та віру в чудеса. Виділення цього сегмента вмотивовано зміщенням акцентів у тексті з фольклорно-казкового світосприйняття старенької до цілковитої реалістичності онука, який, хоча й не був присутнім під час спілкування баби з сином, дуже чітко домислює ситуацію, знаючи про її вдачу та звичку говорити біля криниці. Наскрізна іронічність простежується в рядках: *Голову йому не розбийте /*

обережно з відром, якими онук підкреслює, що не вірить у здатність води передавати інформацію, зближувати людей, долати значні відстані. У наступному реченні (*Коловорот аж сичить*) лексема «*коловорот*» трактується як сильний обертальний рух води в річках, океанах та морях, якого просто не може бути в криниці, що ще раз вказує на контраст світорозуміння людей різних поколінь.

Наступні рядки тексту є за своєю суттю авторською ремаркою, оскільки в них відсутні і дія, і розмова: *Дивується баба Параска / Грамотні онуки не знають / Що криниці спаровані з океаном*. Функціональне призначення цього фрагмента тексту – віддзеркалити Парасчине бачення світу, яка щиро не розуміє, як можна насміятися з істин, відомих у народі з давніх-давен. Порівняймо ще: у фрагменті спостерігаємо повторення висловлення «*криниця спарована з океаном*», мета якого – підкреслити віру старенької та її переконаність в тому, що розмова з сином справді відбувається, водночас протиставивши образно-міфологічне світорозуміння Параски з конкрет-но-заземленим її грамотного онука.

Розгортання тексту репрезентовано наступним виділенням сегментом – «*Розмова з сином*». Впадає у вічі те, що на відміну від монологічного мовлення Параски відповідь Петра подано опосередковано, у чиємусь викладі, можливо, самої Параски, оскільки спостерігаємо розбіжності між художньою правдою та реальністю (відкритий капітанський місток на підводному човні, відро падає у солону воду тощо). Рядок «*Сам казав*», очевидно, мав би підтвердити достовірність викладеного, однак у художній тканині вірша його функція інша – викликати сумніви у правдивості сказаного, оскільки текст рясніє дієсловами розмовного стилю, що сприймається адресатом-читачем як маркер належності мовлення самій Парасці (порівняймо: за стилістично нейтральним дієсловом «*розказує*» йдуть стилістично марковані «*розчовпує*», «*розтолковує*»). Метонімічне перенесення «*Голос ... говорящим письмом розтолковує*», у якому вжито старослов'янізм «*говорящим*», очевидно, є вказівкою на те, що старенька намагається говорити так, щоб своєю мовою дорівнятися до освіченого сина, який займає високу посаду капітана на підводному атомному човні. Прикметно, що всі дієслова аналізованого текстового сегмента вжито у формі теперішнього часу (*стоїть, падає, розказує* тощо), що формує відчуття присутності на місці дії, причетності до подій, що відбуваються в момент мовлення. Таке трактування підтверджується й використанням сполучення слів «*аж гульк*». Модальна частка «*аж*» і коротке віддієслівне утворення «*гульк*» проектує семантичне наповнення тексту, вказують на продовження казково-міфологічного сюжету, закладеного в попередніх сегментах, відображають несподіваність, раптовість дії (Словник української мови, 1970–1980).

Останній сегмент – «*Материнська віра*» – доволі специфічний, оскільки за змістом та структурою нагадує кінцівку казок, де всі умиротворені й щасливі: *Вертає старенька Параска / На коромислі руки розкрилила / А відра як очі великі синові / Зорями повні до дна*. Якщо перший рядок звучить логічно та прозаїчно, то уже в наступному тональність різко змінюється: він звучить переможно, радісно. Настрій Параски передано метафоричним образом розкрилених на коромислі рук, що трактуємо як неабияке духовне піднесення, спокій в душі від спілкування з сином. Останнє речення поетичного тексту свідчить про спадання напруги, припинення дії; воно містить художні засоби (порівняння, метафора) та символи («*зори*», «*очі*»). Так, «*зори*» в українській культурі є символом нових звершень, вічності, «*очі*» – знаком відкритості до пізнання нового. Саме тому фінальна частина тексту витлумачується як досягнення рівноваги, умиротворення в душі старенької жінки, весь образ якої є своєрідним символом невмирущості народних традицій, вірувань, наступності поколінь.

Поетичний текст написаний верлібром, що накладає відбиток на спосіб викладу матеріалу та його сприйняття реципієнтом. Важливу роль у тексті відіграє й пунктуація, точніше її відсутність (за винятком одного знака питання): вона наближує художнє мовлення до фольклору, до усного варіанту функціонування мови як природної словесної творчості, що здатна нести материнську любов за мільйони кілометрів у вічність.

4. Висновки

Отже, мовні засоби різних рівнів, а також лексичні, словотвірні, граматичні маркери текстотворення є домінуючою образно-художнього світу поетичного тексту Івана Драча. Лінгвостилістичний аналіз тексту засвідчив особливу роль етносимволів у формуванні макро- й мікрообразів твору й інтерпретації художнього цілого загалом.

Література:

1. Жайворок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ : Довіра. 2006. 703 с.
2. Кочан І.М. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посіб./2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання. 2008. 423 с.
3. Голянич М.І., Іванишин Н.Я., Рижко Р.Л., Стефурак Р.І. Лінгвістичний аналіз тексту: словник термінів /за ред. М.І. Голянич. Івано-Франківськ : Сімик. 2012. 392 с.
4. Словник української мови: в 11 т. Т. 1. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

References:

1. Zhaivorok, V. (2006). Znaky ukrainkoj etnokultury: slovnyk-dovidnyk. [Signs of Ukrainian ethnoculture: dictionary]. Kyiv: Dovira., 703 [in Ukrainian].
2. Kochan, I.M. (2008). Lnhvistychnyi analiz tekstu: navch. posib./ 2-he vyd., pererob. i dop. [Linguistic analysis of the text: training manual]. Kyiv : Znannia. 423 [in Ukrainian].
3. Holianych M.I., Ivanyshyn N.Ya., Rizhko R.L., Stefurak R.I. (2012). Lnhvistychnyi analiz tekstu: slovnyk terminiv / za red. M.I. Holianych. [Linguistic analysis of the text: dictionary for terms]. Ivano-Frankivsk : Simyk. 392 [in Ukrainian].
4. Slovnyk ukrainkoj movy: v 11-ty t. T. 1. [Ukrainian language dictionary]. Kyiv : Nauk. dumka. 1970–1980 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.10.2019.
The article was received 15 October 2019